

ԶԱՀԻՋ

ՀԱՅԱՑՔ ՎԱՃԱՌԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՎՐԱ (ԱԼ-ՏԱԲԱՍՍՈՒՐ ԲԻ-Լ-ՏԻՋԱՐԱ)

Գրել է Արու Օսման Ամր իբն Բահր ալ-Ջահիզ ալ-Բասրին:

Հարցրել ես, - Ալլահը քեզ պատվի, - այն մասին, թե տարբեր երկրներում ինչն է առավել գնահատվում՝ չքեղ ապրանքներից, արժեքավոր առարկաներից, թանկարժեք բարձրորակ գոհարներից, որպեսզի (իմ աշխատությունը) հարստացնի նրանց գիտելիքները, որոնք արդեն փորձ ունեն և օժանդակ լինի նրանց, որ տարբեր արհեստներով և միջոցներով շահույթ են ձեռք բերում:

Այն կոչեցի «Հայացք վաճառականության վրա», իսկ Ալլահը թող ինձ հաջողություն տա:

Որոշ հին փորձված մարդիկ ասել են, թե ամեն ինչ որ գոյություն ունի, էժան է երբ կա, և թանկ է, երբ կորչում է ու նրա կարիքն ունեն:

Հոռոմներն ասել են. «Եթե մարդ մի երկրում շահ չգտնի, թող այլ երկիր փոխադրվի»:

Հնդիկներն ասել են. «չկա մի բան, որ շատանալուց չէժանանա բացի խելքից, որն ինչքան շատ է, այնքան թանկ»:

Պարսիկներն ասել են. «Եթե մի գործից (առևտրից) շահ չունեք, ապա մեկ ուրիշին անցեք և եթե ձեզանից մեկը մի երկրում շահ չգտնի, թող մեկ ուրիշով փոխարինի»:

Դարձյալ պարսիկներն ասել են. «Ամեն մի շուկայում իսկապես շահելու համար պետք է վաճառել այն, ինչ հեշտ է ծախվում»:

Արաբներն ասել են. «Եթե տեսնում եք, որ բախտը մեկին ժպտում է, կպեք նրան, քանզի ավելի քան ուրիշները շահույթ կբերի»:

Մի հարուստի ասել են. «Ինչով շատացավ քո ունեցվածքը»: «Երբեք ապառիկ չեմ վաճառել, - ասել է, - ոչ էլ շահը մերժել եմ, թեկուզ չնչին լինի, և չի պատահել, որ մի դիրհն ձեռք բերեմ և այն չօգտագործեմ այլ [գործարքի] համար»:

Ասվել է. «մի դեմք այն ինչի կարիք չունեք, քանզի ստիպված կլինեք վաճառելու այն, ինչից չեք կարող հրաժարվել»:

Մի իմաստուն ասել է, որ պարսկական ժառանգության կտակի մեջ գտնվել է, թե գրված է. «ով մարդ, չկա որեւէ կապ քո և քո գտնված երկրի միջև, լավագույնն այն երկիրն է, ուր քեզ հարմար է, այն ժամանակը՝ որ քեզ նպաստավոր է, լավագույնն այն մարդն է, որ քեզ օգտակար է, այն ջուրը՝ որ քո ծառավն է հագեցնում, այն կենդանին՝ որ քեզ տանում է, լավագույնն այն զգեստն է, որ քեզ ծածկում է, այն

առևտուրը, որ քեզ չա՛հ է բերում, այն գիտությունը՝ որ քեզ առաջնորդում է և այն զեղեցկությունը՝ որ քեզ հաճելի է. թեկուզ տղեղ լինի»։ Ասել են. «լավագույն արհեստը մետաքսի (սաղզ) [գործն] է և լավագույն առևտուրը՝ բամբակե գործվածքեղենին (րազղ) է»։

ԳԼՈՒԽ ՈՍԿՈՒ ԵՎ ԱՐԾԱԹԻ ՃԱՆԱԶՄԱՆ ՈՒ ՍՏՈՒԳՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

Ասել է իմաստունը. «ցանկալի է, որ ոսկին լինի ձուլյ կտոր, թե ոչ, նման կլինի առանց բոցի կրակի, ճառագայթի խուրձի և պայծառ ծծմրի»։ Նա դիմացկուն է. քանզի նրան չի կպել դարրնի փուքսը և ոչ էլ ժամանակն այլայլել է։ Ասվում է, որ ոսկին առավել արժեքավոր է, եթե չի փոփոխվում և շատ է փայլում ու զեղեցկանում Հնանալով։ Ամեն ինչ պակասում (մաշվում) է շոշափելով ու թաղելով բացի ոսկուց, որը երբեք չի պակասում։

Լավագույն գինարները Հնացածներն են՝ կարմրավուն կանաչ։ Հները գտնում էին, որ դինարն ստուգվում է նրանով, որ կաշում է մագին, մորուքին և դժվարությամբ է մնում ղրանց մեջ, իսկ կեղծ գինարը (նարհարաջ) ճանաչվում է ըստ թեթևության ու ծանրության։

Կարծվում է, որ լավագույն ոսկին բնական ոսկին (իկյան) է, իսկ լավագույն արծաթը՝ հում (կույս) արծաթն է։ Մաքուր արծաթի համը քաղցր է, իսկ կեղծվածի համը՝ դառն, ժանգոտած։ Կեղծված դրհնմը աղի է ու զանգակի նման զնգում է, իսկ զուտ արծաթը մաքուր զնգոց ունի, որին խառնված չէ ոչ մի խուլ աղմուկ և կտրում է ծարավը, եթե բերանի մեջ պահվի։

ԳԼՈՒԽ ԳՈՋԱՐՆԵՐԻ ԱՐԺԵՔԸ ՃԱՆԱԶԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ

Կարծվում է, որ մարգարիտ (լուլու) գոհարը ճանաչելու համար պետք է երկու ձևով համը նայել, ընդ որում քաղցր համ ունեցողը Օմանի մարգարիտն է, աղի համ ունեցողը՝ Կարմիր ծովի (Կուլղում)։ Երկուսն էլ ջրի մեջ սուզվում են, իսկ արհեստականը դառն է, ճարպի համ ունի, թեթև է և ծփում է ջրի երեսին։

Ասվում է, որ եթե մարդարտի ներսում որդ կա, ապա կտեսնես, որ շոշափելուց կամ չրթները կպցնելուց տաքություն ևս զգում և դա հոգու (ներքին) հիվանդություն է, իսկ եթե որդ չկա, շոշափելուց կամ չրթները կպցնելուց սառնություն ևս զգում։ Ահա այս ձևով է ստուգվում։

Ըստ ծովայինների կարծիքի, եթե փայլիլուն խոշոր մարգարիտը փաթաթվի ոչխարի թարմ դմակի մեջ, դրվի խմորի ներսում և այս ամբողջը փուռը դրվի և ուժեղ տաքացվի, ապա կփայլի ու կլավանա

և ջրային մասը կվերստանա, իսկ ԼԹՆ քափուրով (քամֆոր) գոլոր-
շիանա, նույնը կստացվի և ԼԹՆ ոսկորի ծուծով ու ձմերուկի ջրով
մշակվի, պայծառ կմնա:

Հիմնական մսով (լահմի ջաուհարի) մարգարիտը տարրերվում է
սադափն ոսկրային մարգարիտից նրանով, որ հիմնականը հարթ,
կանոնավոր երեսով և ողորկ է լինում, իսկ ոսկրայինը կոշտ և ոչ
կանոնավոր կառուցվածք ունի:

Լավագույն մարգարիտը Օմանի պայծառ մարգարիտն է կանոնա-
վոր մարմնով, կլորացված ու հարթ և ԼԹՆ երկու մարգարիտներ
հատիկների ձևով հավասար, պատկերով, գույնով ու կշռով նույնը
լինեն, սա (Օմանինը) միշտ ավելի գին է ունենում: Օմանի մարգարիտը
ավելի թանկ է և պատվական, քան Կարմիր ծովինը, քանզի Օմանի
մարգարիտը քաղցրահամ է, մաքուր, պայծառ, իսկ Կարմիր ծովինը
աղիություն և այլ թերություններ ունի:

Եթե հատիկը կես մսխալ¹ է կշռում, կոչվում է մարգարտահատ
(ղուռա). կլորացված, հարթված կանոնավոր հատիկը, որը կես
մսխալ է, նրա գինը հասնում է ոսկով հազար մսխալի², իսկ ձվաձևը
պակաս գին ունի. գինը բարձրանում է ըստ կշռի և կլորություն: Եթե
կշիռը հասնի երկու մսխալի³, կարող ես գինը բարձրացնել տասը
հազար դինարի և նույնիսկ հարյուր հազար դինարի, իսկ կլորն այս
նույն կշռով ու հատկանիշներով՝ անգին է ու եզակի (ֆաբիդա): Մար-
գարիտն ինչքան մաքուր ու անբիծ է, գինն այնքան բարձր է և թանկ:
Ալ-Դուռա ալ-յատիման (հազվագյուտ մարգարտահատը) Կարմիր
ծովից է հանվում և կարծվում է, որ կշիռը երեք մսխալ⁴ է: Փոքրիկ
մարգարիտը կոչվում է բուստ (մարջանա):

Լավագույն հակինթը (յակուտ) կարմիրն է (բահրամանի), ապա
վարդագույն կարմիրը, դեղինը, երկնագույնը (ասմանգանի), իսկ վեր-
ջում՝ սպիտակը: Հակինթը բերվում է Հնդկաստանի Ջաբալ Սարանդի-
բից (Յեյլոն): Իսկական հակինթները կեղծվածից տարբերվում են երեք
հատկանիշներով՝ կշռի մեջ ծանրությամբ, բերանում դնելու դեպքում
սառնություն և խարտոցի ներգործությունամբ, քանզի հակինթը ծանր
կշռող քար է, սառն է բերանում, իսկ խարտոցը թույլ է ազդում նրա
վրա: Իսկ կեղծվածը լինում է թեթև կշռով, ծծելիս տաք է և խարտոցն
արագ է հղկում նրան: Լավագույն հակինթն այն է, որ անբիծ է, մա-
քուր, լուսավոր, ինչ գույն էլ ունենա: Նրա գինը բարձրանում է ըստ
մեծության և [իջնում] ըստ փոքրության: Կարմիր անբիծ հակինթը ԼԹՆ
կես մսխալ կշռի, կարող է գինը հինգ հազարի հասնել: Այն մատանու
ակը (ֆասս), որը հայտնի է Ջաբալ (Լեռ) անվամբ, կշռել է երկու
մսխալ և արժեքը հարյուր հազար դինար՝ գնել է Աբու Ջաաֆար ալ-
Մանսուր [սալիֆան] քառասուն հազար դինարով: Երկնագույն
հակինթի մի ակը հաճախ վաճառվել է երկու հարյուր դինարով:

Լավագույն տպագրիտներ (ղաբաջադ) լինում է խիստ մուգ կանաչ, մաքուր էությամբ: Գերազանց (ֆաիկ) տպագրիտներ զանազանվում է արհեստականից (մամուլի) նույն ձևով, ինչ հակինթները՝ ծանրությամբ, համի սառնությամբ և խարտեկու դժվարությամբ: Արհեստականը փխրուն է, թեթև, տաք համով և խարտոցը արագ է ներգործում վրան: Կարծվում է, որ լավագույն տպագրիտը պայծառ, մաքուր և հստակ է: Եթե նրա մի կտորը կշռի կես մսխալ, ապա կարծի երկու հազար մսխալ ոսկով, իսկ նրա զնի տատանումները կախված են մեծությունից ու փոքրությունից: Այն մատանու ակը, որը կոչվել է Բահր (Ծով) և կշռել է երեք մսխալ, զնել է Աբու Ջաաֆար ալ-Մանսուրը, երեսուն հազար դինարի և այժմ խալիֆաներից մեկի գանձարանում է:

Լավագույն փերուդակը (ֆիրուդաջ) կաթի դույնն (չիրբամ) ունի, լինում է կանաչ կապտավուն (ասմանգանի), հին և անբիծ: Փերուդակը մի քար է, որի վրա խարտոցը չի ներգործում և չի փոխվում կրակի ու տաք ջրի մեջ: Փերուդակի ակի ամենաբարձր գինը, եթե կես մսխալ է կշռում, քսան դինար է:

Լավագույն սարդիտը (ակիկ) Եմենից է, խիստ մուգ կարմիր, որի երեսին ինչ որ գծեր են երևում, սակայն ինչքան անբիծ է և լուսավոր, այնքան ավելի գին ունի:

Լավագույն նոնաքարը (բիջադի) այն է, որ խիստ մուգ կարմիր է, կրակի նման բոցավառ դույնով և ինչքան կարծր է ու խոշոր, այնքան արժեքավոր է ու թանկ: Նրա արհեստականը փխրուն է: Որակավոր լինելն ստուգելու համար պետք է փետուրի մոտեցնել և սա վերցնում է նրան և ինչքան լավ վերցնի փետուրը, այնքան որակավոր է համարվում [քարը]: Ընտիր նոնաքարի ակի ամենաբարձր գինը, եթե կես մսխալ է կշռում, երեսուն հազար դինար է: Արժեքավոր դոհարը գին չունի այն բանի չնորհիվ, որ գիշերը լայնորեն չուրջը լուսավորում է ու ճառագայթում:

Վանակն բյուրեղը (բիլաուր) ընտրվում է ըստ իր ջինջ մաքրության ու մեծության. լավագույն բյուրեղը սպիտակ մաքուր տեսակն է և ընտիր փարավոնյանը (ֆիրաունի):

Լավագույն բյուրեղ ադամանդը ջինջ մաքուր սպիտակն է, ապա՝ կարմիրը և եթե կես մսխալ է, կշռի գինը հարյուր դինարի կհասնի: Ինչքան մեծ է և խոշոր, այնքան բարձր է գինը:

ԳՆՈՒՆ ՕԾԱՆԵԼԻՔՆԵՐԻ, ԾԱՂԿԱՀՏՈՒԹԵՐԻ ԵՎ ԱՆՈՒՇԱՀՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Կարծվում է, որ լավագույնը հնդկական Մանդալի հալունեն է (ուդ), որը խարդախված չէ և ինչքան պինդ է, այնքան ընտիր: Նրա որակն

ստուգվում է սուր բուրմունքով և ուժեղ հոտով: Գտնում են նաև, որ լավագույն հնդկական հալունեն ծանր կշիռ ունեցողն է, որը սուղվում է ջրի մեջ, իսկ պակաս արժեքավոր է այն, որը թեթև է կշռում և ծփում է ջրի երեսին: Մասնադետների գնահատությունը թեթևը մեռած է և նրանում հողի չկա ու թույլ բուրմունք ունի, իսկ ծանր կշիռ ունեցողը թափանցող և սուր բուրմունք ունի:

Լավագույն մուշկը (միսը) Տիբեթինն է, որը չոր հոտավետություն ունի, ավելի սովորականը բուդդի է կոչվում: Մուշկը կսրելի է խարդախել խառնելով անագ, կղբիկ (կաստորիում), չավաշարյուն (վիշապարյուն) և սիրիական ընկույզ (սիյահ գարու): Ինչքան թեթև է և բուրմունքավետ, այնքան ընտիր է:

Կարծվում է, որ լավագույն սաթը (անբար) գորշ զարաջին է, ապա կապույտը, դեղինը, իսկ պակաս որակով է [....]:

ԳԼՈՒԽ ԶԳԵՍՏՆԵՐԻ ՃԱՆԱԶՄԱՆ ԵՎ ՆՐԱՆՑ ԱՐԺԵՔԱՎՈՐՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

[...] Գունագեղ [զգեստներից] լավագույնները կոչվում են սաբիրի, քուֆի (Բուֆայից) և իբրիսամ (մետաքսային), ոսկեգօծ (մուգահահար), գունագեղ իսքանդարանի (Ալեքսանդրիայի), որը գուտ քթանից է, ոսկեթել հյուսվածքը, գունագեղ դազալի, այն, որի մեջ ոչ մետաքս կա, ոչ ոսկի թել, եմենի, որն այս տեսակներից ավելի լավ է քան դազալին: Իբրիսամի քթանը չունի այն գինը, որ ունի եմենինը, քանզի դազալի զգեստը կարող է հազար դինար արժենալ:

Լավագույն սինջար մուշտակը կզաքիսից (կուկիմ) է պատրաստվում, ապա նրա մեջքի մասը և ապա կասպիական (խազարի) մուշտակը, խորեզմին և վերջապես այն ամենը ինչը խարդախված չէ նապաստակի մորթով:

Լավագույն աղվեսը սև կասպիականն (խազարի) է, հաստ մաղով, որը ներկելով չի խարդախված, ապա սպիտակը, ներկած կարմիրը, կասպիականի կարմիրը և գորշը:

Լավագույն կզաքիսը խոշոր հաստ պոչով է լինում, իսկ լավագույն սամույրը՝ չինականն է, ապա կասպիականը՝ շեշտված սպիտակությունը կամ ուժեղ սևությունը և երկարամազ:

Լավագույն կահավորանքը (ֆարշ) ամենաթանկն ու ամենաչքեղը միրիզգա կարմիր (կիրմիզ) հայկական կարմիր փայլուն կահավորանքն է, ապա մետաքսե (խազգ) գծավոր, զարդարունը (ռակմ), գունագեղ մետաքսը, բյուզանդական կաշսերական (խուսրավանի) ոճով սարքած նուրբ մետաքսը (դիրաջ), մայսանի ոճով զարդարուն (մուդարբաջ) մետաքսը և բարակ մետաքսը (բուզյուն): Այս բոլոր տեսակների արժեքն ու դինը բարձրանում է ըստ այնմ, թե ինչքան ոսկու

Հյուսվածք են պարունակում: Նրանք ըողորը լինում են ոսկով հյուսված, ռազի սիրիզդա (այծեմազե դործվածք) հայկականից, մայսանիից (աստղափայլ) և ռարակ մետաքսից (բուղյուն):

Լավագույն ռարակ մետաքսը միաքի նուրբ բանվածքն է, ապա գծավորը (մուխաթթաթ), կլոր դարդերովը (սուֆայլաս), պարզը, շեղանկյուն զարդերովը (մուայյան), կետավորը (մունակկաթ): Մշակագույն շղարչը (դիֆարա միսքիյա) եթե նուրբ մաքուր կատարված լինի, հավանաբար գինը կհասնի Հիսուն դինարի:

Արու Կայամունը (րաղմափայլ) բյուզանդական կայսերական (խուսրավանի ոռումի) գորգ (զիլիյա) է, կարմրագույն (կիրմիզի) մանիչակագույն գծերով՝ կարմրի ու կանաչի վրա: Գտնում են, որ նա տարբեր դույներ է ստանում ըստ օրվա ժամի և արևի փայլի: Նրա գինը շատ բարձր է:

Լավագույն ըրզե զգեստները եգիպտական են, ապա գալիս են խուդիստանի (խուզի) պարսկականները, ապա այծեմազե գործվածքը (միրիզդա) Շիրազի պարսկական այծեմազե գործվածքի հետ, Ապահանինը, Ֆասա (Ֆեսի⁶) մետաքսի հետ բանված այծեմազե գործվածքը, Թաբարիստանյանը, վերջապես բուրդը բրդի հետ գործվածը:

Լավագույն դլսի քողերը (թայլասան) Ռույանում⁵ ու Թաբարիստանում են պատրաստված, ապա Ամուլում⁶, Եգիպտոսում և Կուստում⁷ գործվածները:

Լավագույն թաղիքը (լաբուդ) չինականն է, ապա Մաղրիբի կարմիրը, Թալիկանի սպիտակը, հայկականը և խորասանյանը:

Հովազի լավագույն մորթիները բերքերականներն (բարբարի) են, զարդարված խիստ սպիտակի վրա շեշտված սևով և երկար բծերով, որոնք տարմահավի (սաբանի) փետուրներ են հիշեցնում: Ամենահաճելին այն հովազի մորթիներն են, ուր սևի վրա մեջտեղում սև փոքրիկ շեշտված կետ կա: Եթե սև մասերն իրար հետ կապված են թեթև սև գծով, ապա դա առավել հաճելի է: Իսկ եթե մորթու վրա լինի կարմրություն փայլուն սպիտակի և մուգ սևության հետ, շատ զեղեցիկ և թանկ կլինի: Բերքերների հովազների մորթիները փոքր են և ամեն մեկը հազիվ մի թամբ ծածկի և նրա ամենաբարձր գինը Հիսուն դինար է: Ինչ վերաբերում է մաղրիբյան ու հնդկական հովազների մորթիներին, ապա դրանք ավելի լայն և մեծ, սակայն ավելի թանկ կամ արժեքավոր չեն: Հովազի լավագույն մորթիները երփներանգ են:

Լավագույն բամբակն սպիտակն է, փափուկ փոքր հատիկներով [...], նուրբ և մաքուր սպիտակությամբ:

[Մասնագետը] կարծում է, թե կարմիր կիրմիզը մի խոտ է, որի արմատի վրա լինում է կարմիր որդ և երկրի երեք վայրերում է աճում՝ Մաղրիբի կողմերը՝ Անդալուսի (Իսպանիա) հողում, Տարիմ կոչված

գավառում և Ֆարսի հողում: Այս խոտի մասին և նրա աճած վայրերը գիտեն միայն մի խումբ հրեաներ, որոնք ամեն տարի քաղում են փետրվար (մահ իսֆանդարմուզ) ամսում: Որդը չորացնում են ու նրանով ներկում մետաքսը (իբրիսամ), բուրդը և այլ բաներ: Այն վայրը, ուր լավագույն ձևով ներկում են, Վասիթն է:

Կարծվում է, որ բալասանը (բալսան) եգիպտոսում աճող մի ծառ է, որի շուրջը փորում են զարնան օրերին և նրանից բալասանի յուղ (սպեղանի) է դուրս դալիս, որը վերցվում է: Բացի եգիպտոսից այլ վայրերում չկա:

Նշի հատիկը աճում է Շահրաղուրի հողում և կարծվում է, որ տուփանք է առաջացնում:

Կիրմազը մի ծառ է, որը պարսկերեն կոչվում է Բանջաբուլտ (փենջ անգուլտ, հինդ մատ): Ոչ մի տեղում չի աճում, այլ միայն դափնևավարդի (դիֆլա) մոտ: Սա մի բույս է, որն իր կողքին աճող դափնևավարդին է ձգտում և կոչվում է ֆազահր (փաղահր, թույն չնգոքացնող). այդ պատճառով նրա հետ է տնկվում: Ասվում է, որ այս երկուսը հոռոմների երկրից են բերվել և ունեն երկար պատմություն:

ԳԼՈՒԽ ԴՐՍԻ ԵՐԿՐՆԵՐԻՑ ԲԵՐՎԱԾ ԶԱՐՄԱՆԱԼԻ ՀՐԱՇԱՊՐԱՆՔՆԵՐԻ, ՊԻՏՈՒՑՔՆԵՐԻ, ՀԱՐՃԵՐԻ, ՔԱՐԵՐԻ ԵՎ ԱՅԼ ԲԱՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Հնդկաստանից բերվում են՝ վազրեր, հովազներ, փղեր, հովազի մորթի, կարմիր հակինթ, սպիտակ ճանդալ (սանդալ), երևնոս փայտ, հնդկընկույզ:

Չինաստանից բերվում են՝ համեմունքներ (ֆիրինդ), մետաքսեղեն, սեղանասպասք, թուղթ (քաղիդ), թանաք, սիրամարգ, աշխույժ նժույզներ, թամբեր, թաղիք, դարսենի (դարչին), ռումի (քյուզանդական) անխառն ռավանդիսենի (ռավանդ):

[Հոռոմների երկրից] բերվում են արծաթե ու ոսկե անոթներ և անխառն մաքուր ոսկուց (կայսարանի) դինարներ, բուժաստուր (ակակիր), զգեստներ, գործվածքեղեն, մետաքս (դիրաջ), աշխույժ նժույզներ, հարճեր, կարմիր պղնձից հազվագյուտ անոթներ, ամուր կողպեքներ, քնարներ, ջրային ճարտարապետներ, հողագործություն ու հերկման դիտակներ, մարմարի չինարարներ ու ներքինիներ:

Արաբների երկրից՝ արաբական նժույզներ, ջայլամ, ցեղային ուղտեր, կան ծառի փայտ և մշակված կաշի:

Բերբերների երկրից և Մադրիբի կողմերից՝ հովազներ, կաշի մշակելու տերևներ (կարագ), թաղիքներ, սև բազեններ:

Եմենից՝ թիկնոցներ, մշակված մորթի, ընձուղտներ, դրահ, սարդիոն, խունկ (քունդուր), լեղակ, դեղին կոճ:

Եզիպտոսից՝ արադընթաց ավանակներ (Հիմլաջ), նուրբ զգեստ-ներ, պապիրուս (կիթթաս), բալասան (սպեղանի), իսկ հանքային հանածոներից՝ ընտիր տպագլիոն (ղաբարջագ):

Նադարների երկրից՝ ստրուկներ, ստրուկահներ, օղագրահ, սաղավարտներ, պաշտպանություն սաղավարտ:

Նորեղմ երկրից՝ մշկայծյամ (միսք), կզաքիս (կակիմ), սամույր, սկյուռ, աղվես, քաղցր շաքարեղև:

Սամարկանդից՝ թուղթ:

Բալխից ու շրջակայքից՝ քաղցր խաղող, սունկ:

Բուշանջից՝ մշակված կապար:

Մերվից՝ բարրուտ նվազողներ, ընտիր բարբուտներ, գորգեր (թինֆիսա), Մերվի զգեստներ:

Վրկանից (Ջուրջան)՝ հունապ, փասիան, նուան ընտիր հատիկներ, փափուկ բուրգ, ընտիր անուրդ մետաքս:

Ամիդից՝ հյուսված զգեստներ, թաշկինակներ, նուրբ վարագույր-ներ, բրդե քող (չղարշ):

Դմավանդից (Դարավանդ)՝ նիզակների ծայրեր:

Ռեյից՝ դեղձ, սնդիկ, բրդե թիկնոցներ, զենքեր, նուրբ գործ-վածքներ, սանրեր, արքայական գլխանոցներ (կալանիս մալաքիյա), կասսի կոչված քթանն գործվածքեղեն, նուռ:

Սպահանից՝ խորսլսամեղր (շահր), մեղր, սերկեկի, չինական տանձ, լանձոր, աղ, զափրան, կալաքար (ուշնան), սպիտակադեղ (իսֆիդաջ), ծարրաքար (քուհ), բաղմահարկ մահճակալներ, ընտիր զգեստներ, մրդի օշարակ:

Կումիսից՝ կացիններ, թամբի թաղիքներ, հովանոցներ, բրդե չղարշներ:

Քիրմանից՝ լեղակ և քսմոն:

Գորից (Ջուր)՝ քաղցրախյուս, լվախոտ:

Պարտավից՝ արագավազ ջորիներ:

Մծբինից՝ կապար:

Ֆարսից՝ քթանն Տավվազի և Սաբիրի կոչված զգեստներ, վարդա-ջուր, նունուֆարի յուղ, հասմիկի յուղ, օշարակներ:

Ֆասայից՝ պիստակ, չոր մրգեղենի տեսակներ, զարմանահրաշ պտուղներ, ապակեղեն:

Օմանից ու ծովափից՝ մարգարիտներ:

Միսանից՝ բարձեր, հենաբարձեր:

Ահուազից ու գավառներից՝ չաքար, մետաքսե դիպակ:

[...] և բամբիրներով պարուհիներ, պարուհիներ [...] արմավի տարբեր տեսակներ, խաղողի ուսի, չաքարեղևգի չաքար:

Սուսից (Շոշ)՝ կիտրոն, մանուշակի յուղ, չահոքրամ, ձիու ծածկոցներ, թամբեր:

Մոսուլից՝ վարագույրներ, սփռոցներ, անտառակաքավ, լորամար-
զի:

Հուլուանից⁹, նուռ, թուզ, քացախ:

Հայաստանից ու Ատրպատականից՝ թաղիքներ [...], թամբեր,
գորգեր, նուրբ փսիաթներ, գոտիներ, բուրգ:

**ԳԼՈՒԽ ԲԱԶԵՆՆԵՐԻ (ԲԱԶ), ԿԵՐԲԱԶԵՆՆԵՐԻ (ՇԱՀԻՆ),
ՇԱՀԵՆՆԵՐԻ (ԲԱՎԱՇԻԿ), ՍԱԿՈՒ ԲԱԶԵՆՆԵՐԻ (ՍԱԿՐ) ԵՎ ԱՅԼ
ԳԻՇԱՏԻՉ ԹՈՉՈՒՆՆԵՐԻ ՑԱՆԿԱԼԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ**

Լավագույն բաղենները սպիտակներն են, որոնք գտնվում են թուր-
քաց կողմերում մինչև Գեղան (Ջիլան), ապա սև ագռավայինները,
որոնք սևամորթների (Ջինջ) կողմերում, Հնդկաստանում ու Եմենում
են: Ապա գալիս են պայծառ կարմիրները և պղտոր մոխրագույնը:

Լավագույն կերբազենները (չաՀին) ծովային ագռավային սև դույն
ունեցողներն են և Վրկանի (Ջուրջան) սպիտակները:

Շահեններից ցանկալի են ծովային ագռավային սևերը, ապա
Հնդկաստանի ձերմակները, կարմիր ծովային գույն ունեցողները,
որոնց փորը կարմիր է, կուրծքը՝ սպիտակ բծավոր, փայլուն, գլուխը
մեծ, աչքերը խորն ընկած, բայց ոչ նիհար, մեծ ռունգերով, լայն
բարձր կրծքով, փափուկ աղվամազով, երկար պոչով, կանաչ թաթե-
րով, ոտքը բազկապանին մոտիկ: Գրանք պետք է ծանր լինեն և երբ
130 դիրհամ քաշ ունենան, կատարյալ են:

Կարծվում է, որ սթափահաժը սակո ըրողի արուն է, աֆսի կոչ-
վածը շահեն արուն է, իսկ բազկի արուն փոքրիկ սթափահաժն է:

Պարսիկներն ասում են. «չատ հագվադեպ է, որ ձին ու բազեն,
լինելով գեղեցիկ, թաքուն արժանիքներ չունենան և ոչ էլ ունենալով
բարձր արժանիքներ չունենան գեղեցիկ կերպարանք: Երբ թաքուն և
րացահայտ հատկանիշները ի մի են գալիս, նրանք գերազանց են
դառնում»:

ԵՎՍ ՄԻ ԳԼՈՒԽ

Ամեն մի գործվածքեղեն, որ ղղեստի կամ գորգի (սենյակի
կահավորանք) համար է, ինչքան ճկուն է, փափուկ ու փայլուն,
այնքան արժեքավոր է: Ամեն մի թանկարժեք իր՝ գոհարեղեն կամ
քարեր, ինչքան մաքուր ու լուսավոր է, այնքան արժեք ունի: Ամեն
կենդանի՝ վայրի թև ընտանի, ինչքան խոշոր է և հնազանդ, այնքան
նախընտրելի է ու գերազանց: Ամեն մարդ՝ ազնվական կամ ռամիկ,
և թև խելացի է ու չըջապատին հարմարվող՝ գեղեցիկ է և ամեն կին

աղսա թև աղախին, ինչքան հանդարտ է, գեղեցիկ ու երախտագետ, այնքան առաքինի է: Կենդանի [թոչունը] լինի դաշտային թև լեռնային, ինչքան ընտանի է, այնքան արժեքավոր: Ամեն ինչ՝ լինի ձևոր բերած թև ժառանգած, ինչքան օրինավոր է ու հարգելի, այնքան երջանկաբեր է: Ամեն թշնամի՝ փոքր թև մեծ, ինչքան եռանդուն է, այնքան թշնամական ու քինախնդիր: Եթե որևէ մեկի օթևանը հայտնի չէ, լավ է նրան չմերձենալ:

Բախտը հեղհեղուկ է և ունեցվածքը կարող է բաժան-բաժան լինել, ջանասեր եղևք բախտ որոնելու, ողորմեցեք աղքատին, խղճացեք տկարին և հատուցում կստանաք: Լավագույն նինջն այն է, որ Հողնությունն ու ծուլությունը հաղթահարում է:

Հինգ ղգայարաններով կարելի է ճանաչել իրերը՝ տեսողությամբ, եթե այն գեղեցիկ է ու հաճելի, քթով՝ եթե բուրումնավետ է ու հոտավետ, համտեսելով՝ եթե քաղցր է ու անուշ, լսողությամբ՝ եթե հստակ ձայն է. չոչափելով՝ եթե նուրբ ու փափուկ է:

Պարսիկներն (աջամները) ասում էին՝ սիրտը և տեսողությունը երկու ընկեր են, համտեսելն ու չոչափելը՝ երկու կցորդներ, միտքը և հիշողությունը՝ բարեկամներ. լսողությունն ու խոսքը՝ երկու դաշնակիցներ:

Մարդկանցից լավագույնը նա է, որ ճկուն է (չրջապատին հարմարվող), քաղցրաբարո և համեստ: Մարդու հոռի բնավորությունը երևում է դեմքի արտահայտությունից, գունատ դեմքից ու չհիվանդացած թառամելուց, փոփոխամիտ լինելուց, հաճույքներից խորշելուց և այն վատ բան համարելուց ու զրույցի ժամանակ կոշտ խոսակցությունից:

Արժանավոր մարդուն ճանաչում են թևթև բնավորությունից, քաղցրությունից, հաճելի տեսքից, սիրալիր խոսքից, պայծառ ճակատից, առանց կնճիռների, ոչ գրգռվող, ոչ էլ կովարար վարվելակերպից, հաճոյակատար լինելուց, մարդկանց մասին լավ խոսելուց, խոսքի քաղցրությունից և համեստությունից:

Շապուհ (Սաբուր) արքան¹⁰ գտնում էր, որ խելացի մարդուն բավական է, որ հայացքով ճանաչի յոթ դասի մարդկանց՝ հարբեցողին, շողոքորթին, խեղկատակին, հիվանդին, գուշակողին, բանասարկուին և մոռացկուտին: